

Michał Bajer

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0002-2880-8189

Wielość, epoki i tematy.

Współczesna komparatystyka literacka wobec historii idei

Spotkanie komparatystyki literackiej z historią idei trwa równie długo, co same badania porównawcze. Choć we wstępie do *Wykładu literatury porównawczej*, wygłaszanego na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1818–1830, Ludwik Osiński ograniczył cel swego kursu do wykształcenia technicznych umiejętności pisarskich („śledząc klasyczne piękności, porównując je ze sobą [...] poznamy drogę, jaką postępować przystoi, aby dojść do utworzenia płodów i nowych, i godnych zalety”, Osiński: 8), niewiele dalej, w prelekcji poświęconej Homero-
rowi, odnaleźć możemy następujące uwagi:

[...] inne są obowiązki filozofa, inne wcale poety. Od pierwszego wymagamy słusznie, aby się wznosił ponad wyobrażenia swojego wieku, aby je prostował i doskonalił. Poeta zaś dosyć czyni, gdy wiernie maluje to, co jest przed jego oczyma. Powinien on być historykiem przyrodzenia, a przez to samo staje się nauczycielem przyszłych pokoleń.

(Osiński: 31)

Oddalamy się od perspektywy, w ramach której badania porównawcze stanowiły nieledwie rozwinięcie i systematyzację wiedzy wyniesionej z gimnazjalnych klas retoryki oraz poetyki. W ujęciu warszawskiego profesora pisarz zanurzony jest w „wyobrażeniach swojego wieku”, którym (w przeciwieństwie do filozofa) ulegać może z niefrasobliwą biernością przeobrażoną w cnotę, dzięki

czemu literatura staje się bezcennym dokumentem historycznym – wiernym obrazem mentalności minionych pokoleń. Nie odrzucając opinii o programowo nienowoczesnych założeniach teoretycznych kursu Osińskiego (Żbikowski: 211; Kowal; Patro-Kucab), zaznaczyć należy, że pierwszemu akademickiemu komparatyście w dziejach nauki polskiej nie całkiem obcy był świat myśli, otwarty przez niemieckie i francuskie nurty badań historycznoliterackich, zainaugurowane w końcu XVIII stulecia.

Perspektywa historii idei zajmuje ważne miejsce w rozwijanej od lat 70. XX wieku serii syntez „Comparative History of Literatures in European Languages”, publikowanych pod egidą Międzynarodowego Stowarzyszenia Literatury Porównawczej (AILC). Wydaje się, że w komparatystycznej historii idei monograficzne ujęcia starzeją się jeszcze szybciej niż w wielu innych dziedzinach, skutkiem czego z każdym rokiem bardziej paląca staje się kwestia uzupełniania stanu badań, zaprezentowanego w przywołanym cyklu. Przedstawione w tym numerze „Rocznika Komparatystycznego” artykuły uznać można za próbę podobnych uzupełnień. Składają się na nie prace autorów z wielu ośrodków naukowych, poświęcone szerokiemu spektrum zagadnień i oparte na zróżnicowanych metodologiach badawczych. Ta różnorodność sama w sobie przynosi obraz kondycji współczesnej komparatystyki literackiej nakierowanej na dociekania historycznoideowe. Dominuje tu wielogłos. Zarazem jednak w zespole prezentowanych czytelnikowi wypowiedzi dość wyraźnie zaznaczają się elementy wspólne.

W pierwszej kolejności wyodrębnić można prace podejmujące zagadnienie długiego trwania poszczególnych wątków i tradycji literackich. Kluczowa jest tu kwestia ciągłości oraz jej zerwań, prowadząca do niejednoznacznej refleksji nad tradycyjną periodyzacją zjawisk historycznoliterackich i historycznoideowych. Artykuł Aleksandry Arndt, *Antynomie Atalanty i ich konkretyzacje antyczne*, wpisuje starożytny mit w bardzo szeroką perspektywę czasową i komparatystyczną, obejmującą zarówno ceramikę z IV w. p.n.e., jak i literaturę II stulecia n.e., a nawet – po części – współczesność, w twórczości polskich tłumaczy i tłumaczek starożytnych tekstów. Magdalena Siwiec omawia dziewiętnastowieczne, polskie i francuskie opracowania postaci z historii bajecznej (*Legenda o Wandzie i jej romantyczne reinterpretacje. Interferencje polsko-francuskie*), ukazując trwałość i wielofunkcyjność antropologicznej kategorii legendy w myśleniu autorów

epoki romantyzmu. Mirosława Kozłowska, w studium *Koncepcje teatru ludowego. Romain Rolland i Jędrzej Cierniak*, i Luiza Rzymowska, w artykule *Powrót do „Lalki i perły”. O wartości eseju Olgi Tokarczuk w ujęciu komparatystycznym*, podejmują problem świadomego sięgania twórców pierwszej połowy XX i początku XXI wieku do utworów i zjawisk wcześniejszych. Temat poszukiwania adekwatnego języka teoretycznego, służącego konstruowaniu wiedzy o przeszłości, zajmuje Klaudię Sodryl w eseju *Prefiguracja a historiografia Haydena White’a w opowiadaniu „Zielone Dzieci” Olgi Tokarczuk*.

Drugą grupę stanowią artykuły, w których istotną rolę odgrywają szeroko pojęte kwestie edytorskie. Roman Krzywy (*Ponownie odnaleziona „Gryzelida” (1641) Macieja Głoskowskiego – przyczynek do dziejów recepcji Petrarki w Polsce*), Magdalena Bober-Jankowska (*Fénelon czy Naruszewicz? Inspiracje i nawiązania w powieści „Leszek Biały, książę polski” Michała Dymitra Krajewskiego*) i Katarzyna Batora (*Wątki conradowskie w pracach przekładowych i krytycznych Andrzeja Tretiaka*) omawiają utwory niewydane bądź czekające na nowoczesne edycje krytyczne. Pisma pozostające dotąd na marginesie historii literatury analizuje również Olga Szadkowska-Mańkowska.

Na trzeci blok tematyczny składają się studia poświęcone językowi literatury. Marek Skwara (*Dzieje pewnej oświeceniowej metafory, czyli o „sprężynie” w literaturze polskiej drugiej połowy XVIII wieku. Rekonesans*) pochyła się nad wielością sensów przypisanych jednemu obrazowi, podczas gdy trójka autorów rozważa zagadnienie spotkań literatury z dyskursem innych dziedzin – naukami przyrodniczymi (studium Marty Sukiennickiej, *Charles Nodier i Wieża Babel nauki*, podejmujące niezwykle istotną na początku XIX w. kwestię terminologii naukowej w kontekście rozwoju nowożytnego łaciny i języków nowożytnych) oraz religioznawstwem (Adam Regiewicz, *Odkrywanie cielesnego Boga. Refiguracje postaci Chrystusa w literaturze współczesnej*, Esther Makwin Ephraim, *The Uniting Cultural Topoi in Chinua Achebe’s „Things Fall Apart” and Czesław Miłosz’s „The Issa Valley”*).

Chociaż w zakresie podziału i nazewnictwa zespołów oraz jednostek naukowych reforma szkolnictwa wyższego z roku 2018 owocowała niejednokrotnie odrzuceniem utartej terminologii historycznoliterackiej (skutkiem czego z części uczelni zniknęły zakłady „literatury staropolskiej”, „literatury oświecenia”, „literatury romantyzmu”, „literatury najnowszej” itp.), chronologiczny zakres analiz

prezentowanych w poszczególnych artykułach odzwierciedla dawną periodyzację. Inna, już nie „epokowa” ciągłość, dotyczy powracania dwóch zagadnień tematycznych: religii (poza pracami Adama Regiewicza oraz Esther Makwin Ephraim temat ten odgrywa znaczną rolę w artykułach Marka Skwary, Luizy Rzymowskiej, Marty Sukiennickiej) i płci (kobiecości u Aleksandry Arndt, Romana Krzywego, Marty Sukiennickiej i Magdaleny Siwiec oraz męskości u Magdaleny Bober-Jankowskiej). Współwystępowanie dwóch typów ciągłości – periodyzacyjnej i tematycznej – skłania do zasadniczego pytania o trwałość klasycznego podziału na epoki historycznoliterackie w powiązaniu z komparatystyczną refleksją nad dziejami określonych struktur ideologicznych i myślowych. Czy „epokowe” osadzenie prezentowanych tutaj rozpraw stanowi wyłącznie konsekwencję dawnych instytucjonalnych nawyków, czy może jest zgoła inaczej i komparatystyka potrzebuje jasnej periodyzacji jako kryterium porządkującego dyscyplinę, ogarniającą *ex definitione* bezprecedensowo szeroki zakres tekstów i środowisk?

Choć odpowiedź na tak sformułowane pytanie przyniosą następne lata, wpisana w prezentowane tu studia dwoistość kryteriów systematyzujących wydaje się znamieną dla sytuacji komparatystyki literackiej u progu trzeciej dekady XXI stulecia.

Bibliografia

- Osiński, Ludwik. „Wykład literatury porównawczej”. Tęgoż. *Dziela*. T. 2. Warszawa: Nakład wdowy po autorze, 1861.
- Kowal, Jolanta. „Ludwik Osiński – ojciec literackiej komparatystyki? Głosa do historii badań porównawczych w Polsce”. *Nová Filologická Revue* 2 (2020): 33–48.
- Patro-Kucab, Magdalena. „Ludwik Osiński – profesor-esteta. Próba waloryzacji wykładów literatury porównawczej”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica* 5 (2017): 101–114.
- Żbikowski, Piotr. „Ludwik Osiński (1775–1838)”. *Pisarze polskiego Oświecenia*. T. 3. Red. Teresa Kostkiewiczowa, Zbigniew Goliński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. 199–223.